

УДК 378.147.091.33: 001.895
DOI 10.31339/2413-3329-2020-1(11)-101-103

Товканець Ганна Василівна,
доктор педагогічних наук, професор,
orcid id 0000-0002-6191-9569
Глебова Андріана Андріївна,
студент,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті теоретично обґрунтовано сутність соціокультурної компетентності та визначено її особливості у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. Наукова новизна статті полягає в окресленні понятійного апарату щодо визначення сутності соціокультурної компетентності. Обґрунтовано особливості соціокультурної компетентності: здатність, вміння функціонувати в суспільстві, знати проблеми суспільства, розуміти механізм його діяльності; здатність людини соціально адаптуватися в суспільстві, здійснювати свідомий вибір, формувати прийнятну для себе і суспільства систему цінностей, здатність функціонувати в суспільстві, брати на себе відповідальність, брати участь в спільному прийнятті рішень у функціонуванні та розвитку соціально-демократичних інститутів.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, формування компетентності, майбутній учитель, початкова освіта.

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтується на розвиток особистості учнів, їх пізнавальних здібностей, формування цілісної системи універсальних знань, а не тільки на оволодіння сумою знань з певних академічних предметів. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним є розуміння соціокультурних запитів учнів молодшого шкільного віку, що вимагає сформованість соціокультурної компетентності самого вчителя початкової школи. Здатність ефективно функціонувати в сучасному суспільстві стає не лише центральним аспектом особистісного розвитку, але й однією із ключових складових професійної самореалізації майбутнього фахівця. Це дає підставу розглядати соціокультурну компетентність як мету і результат підготовки студентів – майбутніх фахівців системи діяльності «людина-людина».

Соціокультурна зорієнтованість особистості підкреслює важливість всестороннього розвитку цілісної особистості за допомогою вдосконалення не тільки інтелектуальної компетентності та практичних навичок, але й афектної сфери, що включає моральні, релігійні, емоційні, соціальні та естетичні аспекти особистості. Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат. На перший план висуваються внутрішні фактори вчителя: особистісні якості, тобто структура особистісних здібностей та рис характеру, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості, а вже потім – кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, уміння, навички з отриманої спеціальності.

Водночас соціокультурну компетенцію розуміють як здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, смыслом життя і вимогами соціальної дійсності, уміння задовільняти бажання, спираючись на норми.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. В останні роки посилилась увага науковців до соціокультурної компетентності. Вважається, що вона є показником готовності студентів майбутніх учителів до педагогічної діяльності.

Питаннями, пов'язаними з визначенням сутності терміну «соціокультурна компетентність» займалися В. Андрущенко, Н. Дідур, Ю.Волков, М. Максимець, О. Матвієнко, В. Сафонова та ін. Всі вони розглядали його з точки зору різних підходів, в тому числі і як чинник формування особистості. Соціокультурну компетентність як показник освіченої особистості розглядали у своїх дослідженнях В. Кремень, О. Лебедев та ін.

Дослідники [6; 8] визначають соціокультурну компетентність як вміння і готовність застосовувати сукупність соціолінгвістичних, соціопсихологічних, країнознавчих та міжкультурних знань для того, щоб досягти порозуміння між людьми, які є представниками різних соціумів. Ця компетентність сприяє розумінню спільного й відмінного між культурами, допомагає розпізнавати упередження та позбавляється їх, бути толерантними, створювати умови для міжкультурних обмінів, вчить свідомо і відповідально діяти у своєму власному суспільстві. Вона також формує цінності і норми поведінки, які посилюють здатність до відповідальності за особисту діяльність. Студент зможе виразити інтерес до інших, бути сміливим у висловлюванні своєї думки, бути готовим взяти на себе відповідальність, бути здатним до співпраці.

Разом з тим аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї теми дозволяє стверджувати про недостатнє висвітлення питань, пов'язаних із теорією та практикою підготовки висококваліфікованих фахівців системи діяльності «людина-людина», що володіють сформованою соціокультурною компетентністю. Неоднозначними залишаються питання як окреслення самого понятійного апарату, так і обґрунтування науково доцільних підходів формування соціокультурної компетентності у студентів. Актуальним є насамперед розуміння поняття «соціокультурна компетентність», що стало предметом нашого дослідження.

Мета статті: теоретично обґрунтувати сутність соціокультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи та визначити її особливості у професійній підготовці.

Результати дослідження. Соціокультурну компетентність тлумачать по-різному: так, дослідники О. Коломинова трактує її як систему уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, а також систему навичок та вмінь узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями [3]; В. Сафонова визначає її як рівень знань соціокультурного контексту, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [5]; М. Максимець – як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [4]. Усі компоненти соціокультурної компетентності взаємопов'язані через поняття культурного та соціального контекстів і оволодіння ними має відбуватися комплексно. Враховуючи вищесказане можемо визначити соціокультурну компетентність як вміння людини усвідомлено враховувати знання соціального й культурного контекстів.

Соціокультурна компетентність включає країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, вміння та навички співвідносити засоби досягнення з метою та умовами спілкування.

Це вміння організувати спілкування відповідно до соціальних норм поведінки певної соціальної групи, зокрема учнів молодшого шкільного віку. Соціокультурна компетентність – це і знання особливостей національного мовленнєвого етикету і невербальної поведінки, а також навичок враховувати їх у реальних життєвих ситуаціях, здатність організувати мовленнєве спілкування відповідно до комунікативної ситуації, соціальних норм поведінки та соціального статусу учасників комунікації [5, с.212]. Учений Ян ван Ек визначає соціокультурну компетентність як «здатність до адекватної взаємодії у ситуаціях повсякденного життя, підтримки соціальних контактів» [10, с. 95]. М. Байрам та Ж. Зарат – як здатність до взаємодії з іншими, наприклад, батьками чи родиною учнів молодшого шкільного віку, пізнання їх способу життя [9].

У процесі підготовки майбутнього педагога відбувається формування професійної самосвідомості студента, професійної ідентичності, професійного мислення, готовності до професійно-творчої діяльності. Навчання у закладі вищої освіти має стати «школою демократії, розгорнути перед студентом спектр можливостей духовного зростання в контексті загальнолюдських фундаментальних цінностей» [1, с. 341; 10].

Аналіз наукових досліджень [5; 6] дозволяє визначити соціокультурну компетентність як інтегральну якість особистості, що дозволяє людині на основі сформованої наявної системи знань визначати свої ціннісні уподобання, на основі яких конструювати свою поведінку й відносини з партнерами по взаємодії, впливати на проблемні ситуації в системах людських відносин, самореалізовуватися в конкретних культурно-історичних умовах власної життєдіяльності.

Проблема соціокультурної компетентності в контексті загальної готовності до здійснення професійної діяльності набула особливої актуальності. Не можна не погодитись із Ю. Волковим і В. Полікарповим, які твердять, що пріоритетним завданням сучасної освіти є таке виховання молодих людей, яке дозволить їм бути суб'єктами свого життя, творцями, що діють не довільно, а у певних ситуаціях відповідно до умов та вільних у виборі перед альтернативами [3, с. 412].

Соціокультурну компетентність педагога ми розглядаємо в загальній структурі його професійної компетентності [5] і визначаємо її як інтеграційну особистісно-професійну якість майбутнього вчителя початкової школи, що забезпечує його ефективну взаємодію з оточенням, спрямовану на створення умов для їх успішного входження в динамічний, полікультурний соціум, самовизначення і самореалізації в ньому. При цьому виникає діалектична суперечність між необхідністю належної соціалізації особистості, задоволенням суспільних потреб у кадрах певного освітньо-кваліфікаційного рівня, з одного боку, та з індивідуальними цілями, прагненнями, потребами та інтересами самої особистості.

Вчені припускають, що функціональна модель соціальної компетентності педагога включає в себе наступне:

1. Аналіз та інтерпретацію соціальних сигналів, які надходять з різних сенсорних каналів – візуальному, аудіальному, кінестетичному: а) в диференціації типів сигналів усередині кожного з них (наприклад, особливості міміки, жестикуляції, просторового поведінки, пози, ходи, зовнішнього вигляду; особливості мови і мовлення; тактильні характеристики), б) в диференціації за параметрами якісної, тимчасової, просторової інтенсивності; в) в кореляції сигналів з віковими, індивідуально-

типологічними, соціально-типологічними, особистісними особливостями і ситуативними реакціями учнів; г) щодо адресації сигналів – педагогу або третім особам [1, с.287].

2. Рефлексію соціальних сигналів у всіх зазначених параметрах.

3. Моделювання соціальних взаємодій і професійне педагогічне управління ними з позиції активного, відповідального педагога, який усвідомлює цілі педагогічного впливу і взаємодії, а) в стратегічному / тактичному / ситуативному аспектах; б) в можливостях здійснювати різні соціально-професійні ролі в освітньому просторі (педагог-предметник, дослідник, організатор проектної та дослідницької діяльності учнів, тьютор, вихователь, менеджер якості, «соціальний партнер» у взаємодії з батьками учнів, суб'єкт – носій громадянської позиції та ін.) і соціальні ролі у відкритому, зовнішньому середовищі освітньої організації (учасник професійних конкурсів, соціальних проектів, суб'єкт – носій певної якості та ін.).

Всі три компоненти соціальної компетентності педагога реалізуються в його мовно-лінгвістичній практиці – зовнішній і внутрішній.

Педагогічними ознаками успішного формування соціокультурної компетентності майбутнього педагога є: адаптивна гнучкість, оригінальність, дивергентність мислення; незалежність, потреба в свободі творчості; сприйнятливості по відношенню до нового досвіду; внутрішня й соціальна зрілість; пізнавальні здібності (прагнення до володіння новими фактами, раніше не відомою інформацією); прагнення до постійного розвитку, самовдосконалення, духовного зростання; соціальна і творча активність; здатність швидко здобувати нові знання й легко пристосовуватися до нових умов і обставин; здатність орієнтуватися в проблемі, розуміти її стан; здатність генерувати ідеї; здатність до комбінування, аналізу й синтезу тощо.

Отже, на основі аналізу різних підходів до розуміння поняття можемо визначити особливості соціокультурної компетентності, що полягають у наступному: здатність, вміння функціонувати в суспільстві, знати проблеми суспільства, розуміти механізм його діяльності; соціально-активна діяльність і реалізація соціально спрямованих проектів; здатність людини соціально адаптуватися в суспільстві, приймаючи правила, норми, закони соціального життя, і одночасно – вміння реалізувати себе як неповторну індивідуальність, здійснювати свідомий вибір, формувати прийнятну для себе і суспільства систему цінностей; здатність функціонувати в суспільстві, брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень щодо функціонування та розвитку соціально-демократичних інститутів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи важливим є формування адекватного розуміння студентами соціальної значущості обраної професії вчителя; наповнення змісту освітніх програм предметами соціально-гуманітарного циклу, конструктивним стилем педагогічної взаємодії, якісною матеріально-предметною базою відповідно до навчального змісту, поставлених цілей і вирішуваних завдань. Перспективою подальших досліджень може бути вивчення особливостей моделювання освітнього процесу на основі професійно орієнтованих організаційних форм й інноваційних методів навчання.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В.П. (2008). Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. Київ, Знання України, 819 с.
2. Белкин А.С. (1997). Ситуация успеха: кн. для учителей. Екатеринбург, 185 с.
3. Волков Ю.Г., Поликарпов В.С. Человек: Энциклопедический словарь. М.: Гардарики, 2000. 520 с.
4. Коломинова О.О. (1997). О формировании социокультурной компетенции у младших школьников. Иноземні мови. № 3. С.39–41.
5. Максимець М. (2006). Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. № 2. С.211–218.
6. Матвієнко О.В., Дідур Н.А. (2017) Тенденції модернізації соціокультурної підготовки майбутніх учителів початкової школи Innovative processes in education: Collective monograph. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland. P. 103–116.

7. Сафонова В.В. (2011). Культуроведение в системе современного языкового образования. Иностранные языки в школе. № 3. С. 17–24.
8. Товканець Г. В. (2015) Особливості соціально-особистісної взаємодії у міжкультурній комунікації. Актуальні проблеми розвитку особистості у сучасному суспільстві: колективна монографія. К.: ООО «НПП «Інтерсервіс». С.76-86.
9. Byram M., Zarate G. (1997). The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching. Strasbourg, Council of Europe Press, 35.
10. Van Ek J. A., Trim J. L. M. (2001). Vantage. Cambridge University Press, 196 p.

References

1. Andrushchenko V.P. (2008).[Reflections on education: articles, essays, interviews] Rozdumy pro osvitu: statii, narysy, interviiu. Kyiv, Znannia Ukrainy, 819 s.
2. Belkin A S. (1997). [Success Situation: A Book for Teachers.] Situacziya uspekha: kn. dlya uchitelej. Ekaterinburg, 185 s.
3. Volkov Yu.G., Polikarpov V.S. Chelovek: Encziklopedicheskij slovar'. – M.: Gardariki, 2000. – 520 s.
4. Kolominova O.O. (1997). [On the formation of sociocultural competence in primary school students.] O formirovanii sociokul'turnoj kompetenczii u mladshikh shkol'nikov. I'nozemni` movi. № 3. P. 39–41.
5. Maksymets M. (2006). [Formation of socio-cultural competence in the process of learning a foreign language.] Formuvannia sotsiokulturnoi kompetensii u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. № 2. P. 211–218.
6. Matviienko O.V, Didur N.A. (2017) [Trends in the modernization of socio-cultural training of future primary school teachers]Tendentsii modernizatsii sotsiokulturnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly Innovative processes in education: Collective monograph. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland. P. 103–116.
7. Safonova V.V. (2011).[Cultural studies in the system of modern language education.] Kul'turovedenie v sisteme sovremennogo yazy'kovogo obrazovaniya. Inostranny'e yazy'ki v shkole. № 3. P. 17–24.
8. Tovkanets H. V. (2015) [Features of social-personal interaction in intercultural communication.] Osoblyvosti sotsialno-osobystisnoi vzaiemodii u mizhkulturnii komunikatsii. Aktualni problemy rozvytku osobystosti u suchasnomu suspilstvi: Kolektyvna monohrafiia. K.: ООО «NPP «Ynterservys». S.76-86.
- 9.Byram M., Zarate G. (1997). The Sociocultural and Intercultural Dimension of Language Learning and Teaching. Strasbourg, Council of Europe Press, 35 p.
- 10.Van Ek J. A., Trim J. L. M. (2001). Vantage. Cambridge University Press, 196 p.

В статті теоретически обоснована сутність соціокультурної компетентності майбутнього вчителя початкової школи і визначені її особливості в професійній підготовці. Наукова новизна статті заключається в визначенні понятійного апарату по визначенню сутності соціокультурної компетентності. Обосновано особливості соціокультурної компетентності: здатність і вміння працювати в суспільстві, знати проблеми суспільства, розуміти механізми його діяльності; здатність людини соціально адаптуватися в суспільстві, здійснювати свідомий вибір, формувати привабливу для себе і суспільства систему цінностей; здатність функціонувати в суспільстві, брати на себе відповідальність, брати участь в спільному прийнятті рішень і функціонуванні і розвитку соціально-демократических інститутів.

Ключевые слова: соціокультурна компетентність, формування компетентності, майбутній вчитель, початкове освітання.

The article theoretically substantiates the essence of sociocultural competence of the future primary school teacher and defines its peculiarities in vocational training. The scientific novelty of the article is to define the conceptual apparatus for determining the essence of sociocultural competence. Research methods are applied: analysis of literature to determine the conceptual apparatus, generalization, systematization, deduction, induction, abstraction in order to theoretically substantiate the features of sociocultural competence of future primary school teachers. It is emphasized that sociocultural competence is an integral quality of personality, which allows a person to determine their value preferences on the basis of existing knowledge system, on the basis of which to construct their behavior and relations with partners for interaction, to influence problematic situations in human relations systems, to realize themselves in cultural and historical conditions of one's life. The model of sociocultural competence, including analysis and interpretation of social signals, is presented; reflection of social signals in all these parameters; modeling of social interactions and professional pedagogical management of them. It is established that pedagogical signs of successful formation of socio-cultural competence of future teacher are: adaptive flexibility, originality, divergence of thinking; independence, the need for freedom of creativity; receptiveness to new experiences; internal and social maturity, etc. The features of sociocultural competence are defined: ability, ability to function in society, to know the problems of society, to understand the mechanism of its activity; socially active activities and implementation of socially directed projects; the ability of a person to adapt socially in society, adopting rules, norms, laws of social life, and at the same time - the ability to realize themselves as a unique individual, to make conscious choices, to form a system of values acceptable to oneself and society; the ability to function in society, to take responsibility, to participate in joint decision-making in the functioning and development of social democratic institutions.

Key words: sociocultural competence, competence formation, future teacher, primary education.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>